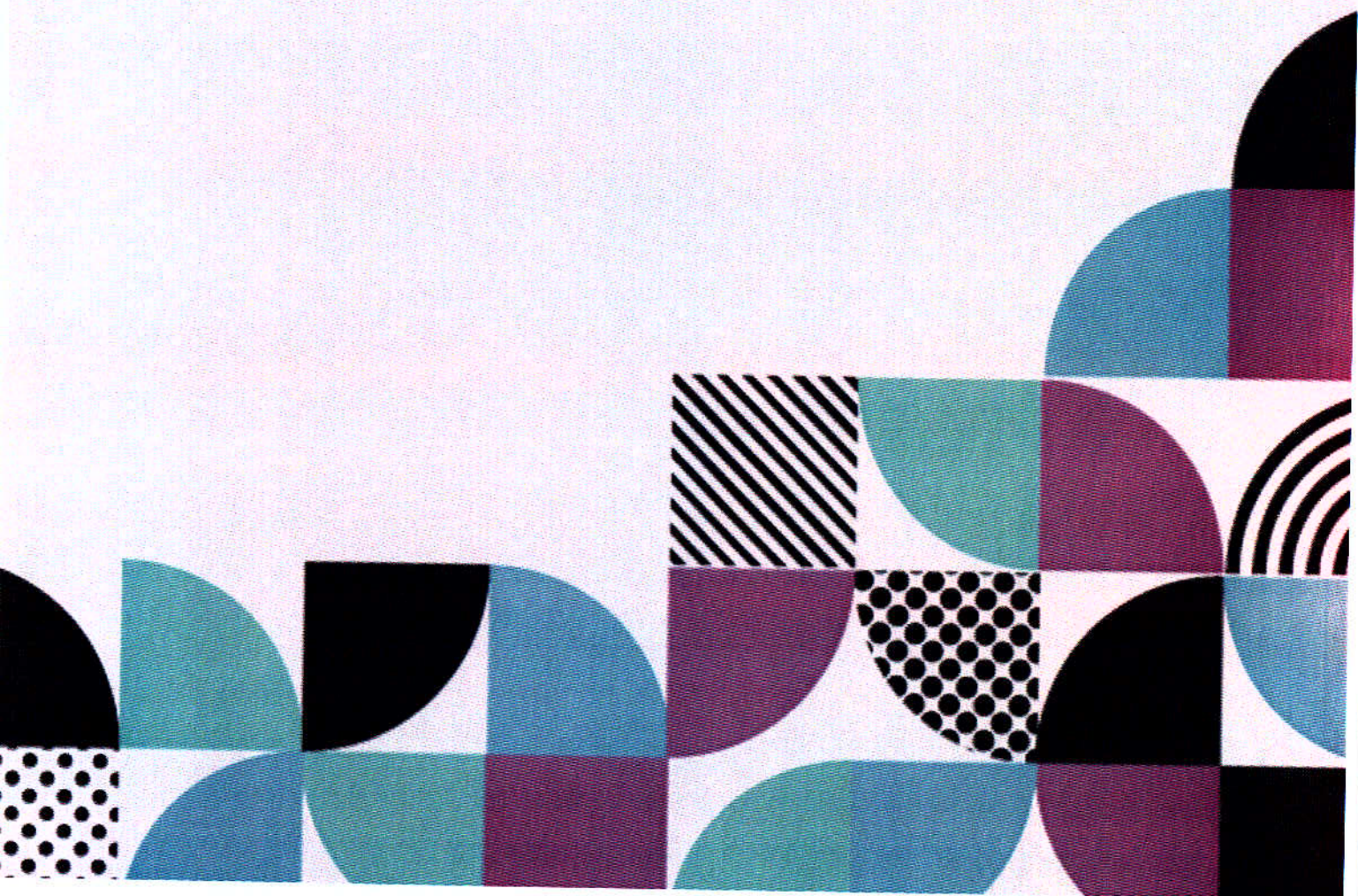

ĮTRAUKTIS ELGESIO IR EMOCIJŲ SUTRIKIMŲ TURINTIEMS VAIKAMS

METODINĖ REKOMENDACIJA MOKYKLŲ BENDRUOMENĖMS

ĮTRAUKTIS ELGESIO IR EMOCIJŲ SUTRIKIMŲ TURINTIEMS VAIKAMS

METODINĖ REKOMENDACIJA MOKYKLŲ BENDRUOMENĖMS

Metodinės rekomendacijos parengtos bendradarbiaujant

Panevėžio pedagoginei-psichologinei tarnybai su

Panevėžio „Šviesos“ ugdymo centru bei

Panevėžio „Beržų“ progimnazija

Leidinio grafiką kūrė Austėja Ramanauskaitė

2023

2

TURINYS

PAVEIKSLŲ IR LENTELIŲ SĄRAŠAS	4
ĮTRAUKIOJO UGDYMO MODELIO ĮGYVENDINIMAS	5
MOKINIŲ, TURINČIŲ ELGESIO IR (AR) EMOCIJŲ SUTRIKIMŲ SAMPRATA, POŽYMIAI	7
KAIP ATPAŽINTI ELGESIO IR EMOCIJŲ SUTRIKIMUS	10
ŠVIETIMO PAGALBOS ORGANIZAVIMAS MOKINIAMS, TURINTIEMS ELGESIO IR EMOCINIŲ SUNKUMŲ BEI SUTRIKIMŲ	14
PAGRINDINIAI PAGALBOS VAIKAMS, TURINTIEMS ELGESIO IR EMOCINIŲ SUNKUMŲ BEI SUTRIKIMŲ, PRINCIPAI UGDYMO ĮSTAIGOJE	15
PEDAGOGŲ KOMANDA, MOKYKLOJE TEIKIANTI PAGALBĄ ELGESIO IR EMOCINIŲ SUNKUMŲ BEI SUTRIKIMŲ TURINTIEMS VAIKAMS	16
BENDRADARBIAVIMAS SU ŠEIMA	17
PATARIMAI TĖVAMS	19
REKOMENDACIJOS PEDAGOGAMS, UGDANTIEMS VAIKUS, TURINČIUS ELGESIO AR/IR EMOCIJŲ SUTRIKIMŲ	20
ELGESIO SUTRIKIMŲ TURINČIŲ MOKINIŲ UGDYMAS	21
AKTYVUMO AR/IR DĖMESIO SUTRIKIMŲ TURINČIŲ VAIKŲ UGDYMAS	23
MOKINIO APLINKOS PRITAIKYMAS	25
KLASĖS VALDYMO STRATEGIJOS, KURIOS GALI PADĖTI VAIKAMS IŠLIKTI RAMIEMS, ORIENTUOTIEMS IR ORGANIZUOTIEMS	27
SENSORINIS PRITAIKYMAS (NUOSEKLUMUI, TINKAMAM SUSIJAUDINIMO LYGIUI IR IŠSIBLAŠKYMO MAŽINIMUI)	29
LITERATŪRA	30
PRIEDAS	32

PAVEIKSLŲ IR LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 pav. Dažniausios netinkamo elgesio priežastys.	7
2 pav. Elgesio ir emocinių sunkumų bei sutrikimų skirstymas į grupes	9
1 lentelė. Probleminį elgesį ir elgesio sutrikimus apibūdinantys bruožai	10
3 pav. Švietimo pagalbos poreikio nustatymo etapai	14
4 pav. Pagrindiniai pagalbos vaikams, turintiems elgesio ir emocinių sunkumų bei sutrikimų, principai ugdymo įstaigoje	15
5 pav. Pedagogų komanda darbui su vaiku, turinčiu elgesio ir emocijų sunkumų bei sutrikimų	16
6 pav. Bendradarbiavimo su tėvais stiprinimo principai	18

ĮTRAUKIOJO UGDYMO MODELIO ĮGYVENDINIMAS

Šiuolaikinė švietimo sistema, besiremianti įtraukiojo ugdymo koncepcija, palaipsniui pereina prie naujos mokymo paradigmos, akcentuojant visavertį vaikų dalyvavimą ugdymo procese, atsižvelgiant į jų pačių poreikius ir galimybes, o ne bendrus standartus. Kiekvieno vaiko sėkmė verta švietimo bendruomenės pastangų, susijusių su švietimo įstaigos komandos požiūrio pokyčiu, nuolatiniu jos mokymusi, bendradarbiavimu, iššūkių priėmimu, problemų sprendimu.

Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme (2011 m. kovo 17 d., Nr. XI-1281, su visais pakeitimais ir papildymais), Valstybinėje švietimo 2013–2022 m. strategijoje, Geros mokyklos koncepcijoje (2013) suformuluotos nuostatos iš esmės pakeitė švietimo strategiją pereinant nuo švietimo visiems prie švietimo kiekvienam ir įtvirtinant suasmeninto ugdymo(si) ir mokymo(si) modelį. Nuo 2024 m. rugsėjo mėn. 1 d. šalyje įsigaliosiantys įstatymai įpareigoja švietimo įstaigų bendruomenes įstaigose įgyvendinti iš esmės naują švietimo modelį, kuomet, atsižvelgiant į besimokančiųjų poreikius, formuojama įtraukianti mokyklos kultūra, politika ir praktika. Mokyklos raginamos sudaryti sąlygas kiekvienam vaikui mokytis drauge su savo bendraamžiais, arčiausiai gyvenamosios vietos esančioje mokykloje bei gauti jo ugdymosi poreikius atliepančią pagalbą. Švietimo bendruomenės kviečiamos daugiau dėmesio skirti individo skirtumų tolerancijai, mokinio asmenybės raidos pažinimui, švietimo prieinamumo, tęstinumo ir socialinio teisingumo užtikrinimui. Įgyvendinama įtraukties koncepcija reikalauja sukurti ugdymo įstaigą visiems ir tą padaryti formuojant iš principo naują, socialine ir kultūrine prasme įvairią, ugdymo įstaigą.

Vaikui palankus ugdymasis gali būti užtikrinamas tik pašalinus emocines, informacines, fizines, socialines kliūtis ir formuojant iš principo naują, socialine ir kultūrine prasme įvairią ugdymosi aplinką. Mokykloms iškyla nauji uždaviniai: toleruoti besimokančiųjų skirtumus ir vertinti tai, kaip galimus resursus, o ne kaip problemą; įgyvendinti sisteminius pokyčius, keičiančius ugdymo įstaigą, užtikrinančius galimybę ugdytis visiems ir kiekvienam; užtikrinti personalizuotą kokybišką ugdymą kiekvienam vaikui, atliepianį jo ugdymosi galias ir poreikius; stiprinti tėvų ir mokytojų atsakomybę už vaiko ugdymą ir ugdymąsi.

Įtraukusis ugdymas apibūdina dideles diferenciacijos galimybes turinčią ugdymo sistemą ir apima įvairią švietimo pagalbą – ugdymo turinio planavimą, modeliavimą, organizavimą, ugdomąją, konsultacinę, specialiąją pedagoginę bei psichologinę pagalbą mokiniui, mokytojui ir mokyklai. Ištekliais laikomi ne tik mokymo metodai, mokomoji medžiaga, bet ir laiko, kurio reikia užduotims parengti, sąnaudos, mokytojo kompetencijos, specialistų, konsultantų, mokytojo padėjėjų darbas ir pan.

Mokslininkai A. Ališauskas, S. Ališauskienė ir D. Kairienė (2011), A. Galkienė (2013), J. Ruškus (2017) ir kiti savo darbuose atkreipia ypatingą dėmesį į mokyklos pasirinktą kryptį ir pažymi, kad kiekvienos mokyklos kryptis - pedagogine meistryste ir įvairove grįstas kokybiškas ugdymas nediskriminuojant nei vieno vaiko. Įtraukiojo ugdymo modeliu ir siekiama patenkinti visų vaikų mokymosi poreikius bei sumažinti atskirtį tarp visuomenės narių. Vadinasi kiekvienas vaikas turi teisę mokytis be diskriminacijos ir lygiateisiškai.

Įgyvendinant įtraukiojo ugdymo modelį, mokyklos kviečiamos atkreipti dėmesį į keletą svarbių organizacinių aspektų, tai: ugdymosi proceso organizavimas; mokyklos, kaip visumos, požiūris į mokymąsi ir problemų sprendimą; komandinis darbas, mokymasis ir bendradarbiavimas; pagalba mokiniui, mokytojui ir mokyklai; specialiosios pedagoginės pagalbos mokiniui struktūra; bendradarbiavimas su kitomis švietimo įstaigomis, pagalbos vaikui ir šeimai institucijomis ir tarnybomis; mokytojų nuostatos ir jų pasirengimas (žinios, supratimas, gebėjimai, jautrumas vaiko problemoms); mokyklos ištekliai bei jų prieinamumas (pagal Ališauskas A., Ališauskienė S., Gerulaitis D. ir kt., 2010).

Viena iš diskutuojamų ir analizuojamų įtraukties temų – vaikų, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų (EES) ugdymas. Orientuojamasi į EES vaikų priežiūrą, ugdymą ir problemų valdymą, todėl kyla klausimas, ar institucijos yra pasirengusios teikti veiksmingą pagalbą elgesio ir emocijų sutrikimų turintiems vaikams? Ar į pagalbą teikimą pasitelkiami ne tik pedagogai, bet ir vaiko šeima? Ar tėvų įtraukimas, darni specialistų komanda teikia pagalbą, galinčią padėti išspręsti elgesio ir emocijų sutrikimų turinčių vaikų problemas? (Duršienė, 2013).

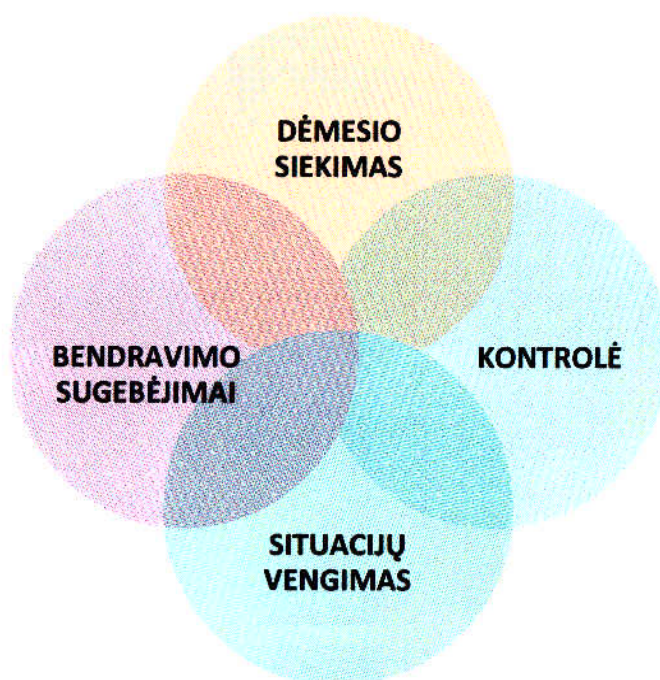
Pasak Bielskytės-Simanavičienės ir Paurienės (2017), vaikų, turinčių elgesio ar (ir) emocijų sunkumų arba sutrikimų, ugdymo sėkmę lemia visos švietimo sistemos pasirengimas užtikrinti įtraukįjį ir kokybišką ugdymą bei paslaugas, kiekvieno besimokančiojo individualius poreikius atitinkančių sąlygų sukūrimas bendrajame ugdyme, taip pat vaikams ir jų šeimoms teikiama koordinuota pagalba, pedagogų ir pagalbos specialistų profesionalumas ir pozityvus požiūris į minėtų sutrikimų turinčius vaikus.

MOKINIŲ, TURINČIŲ ELGESIO IR (AR) EMOCIJŲ SUTRIKIMŲ SAMPRATA, POŽYMIAI

Šių dienų bendrojo ugdymo mokyklose dirbantys mokytojai vis dažniau pastebi mokinių, turinčių mokymosi, dėmesio koncentracijos, elgesio ir emocinių sutrikimų, hiperaktyvių vaikų, kurie bendrai įvardijami kaip „sunkūs“ ar „problemiško elgesio“ vaikai. Daugelis iš jų pasižymi padidėjusiu nerimastingumu, emociniu prislėgtumu (Ribakovienė, 2002). Mokykloje, šie vaikai atpažįstami pasireiškiančiu padidintu judrumu, aktyvumu, nedėmesingumu, o kartais – aktyviu, net agresyviu elgesiu. Šie vaikai stokoja pasitikėjimo savimi, jautriai ir neadekvačiai reaguoja į pastabas (Reinert, 1997).

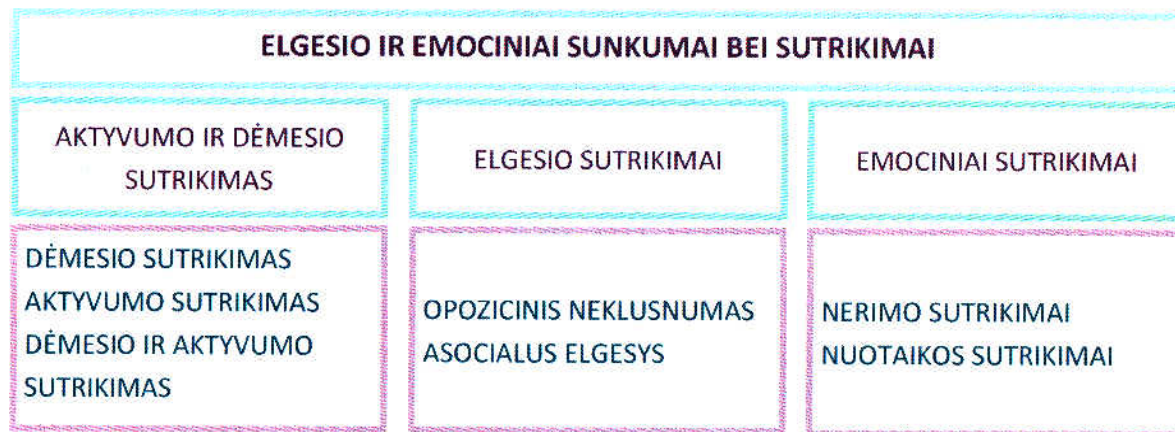
Kodėl vaikai elgiasi netinkamai? Psichologė R. Žukauskienė (2001) teigia, kad tai gali sukelti daugelis įvairių priežasčių. Ankstyva negatavi patirtis vaikystėje gali nulemti tolesnes elgesio problemas mokykliniame amžiuje.

1 pav. Dažniausios netinkamo elgesio priežastys.

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis R. Žukauskiene, 2001.

Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro, Sveikatos apsaugos ministro ir Socialinės apsaugos ir darbo ministrų 2011 m. liepos 13 d. įsakyme Nr. V-1265/V-685/A1-317 „Dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo“ patvirtintas vaikų su elgesio ir emocinių sutrikimų grupių išskyrimas. Tai vaikai, turintys aktyvumo ir dėmesio sutrikimų, elgesio sutrikimų ir emocijų sutrikimų.

2 pav. Elgesio ir emocinių sunkumų bei sutrikimų skirstymas į grupes.

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis „Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašą“, 2011.

Tame pačiame įsakyme (2011 m.) plačiau aprašomi šių vaikų, turinčių elgesio ir emocinių sutrikimų, grupių apibūdinimai.

Elgesio ar (ir) emocijų sutrikimai – tai heterogeniška grupė sutrikimų, pasireiškiančių elgesio ar (ir) emocinėmis reakcijomis, ryškiai besiskiriančiomis nuo įprastų amžiaus, kultūros ir etinių normų bei išreikštu nedėmesingumu, impulsyvumu ir (ar) prasta elgesio reguliacija.

Elgesio ar (ir) emocijų sutrikimai įvairiai skirstomi. Skiriami:

socialiniai emocijų ir elgesio sunkumai (nejprastos reakcijos į tam tikras aplinkybes: netinkami veiksmai, fobijos (baimės), uždarumas, įsitraukimas į nusikalstamą veiklą, depresija, saviagresija ir kt.);

aktyvumo ir dėmesio sunkumai (vaikai, kurių psichiatras jau pateikė išvadą apie raidos problemas, taip pat patiriantys dėmesio sukaupimo sunkumų, hiperaktyvūs, impulsyvūs vaikai).

Elgesio ar (ir) emocijų sutrikimams būdinga:

- ✦ tai nėra tik laikina, tikėtina reakcija į stresą keliančius aplinkos įvykius;
- ✦ nuolat pasireiškia ne mažiau nei dviejose skirtingose srityse (mokykloje, namuose, užklasinėje veikloje);
- ✦ nepasiduoda intervencijoms, taikomoms bendrojo ugdymo aplinkoje.

KAIP ATPAŽINTI ELGESIO IR EMOCIJŲ SUTRIKIMUS

Ne visada vaikai, turintys elgesio ar (ir) emocijų sutrikimų, yra lengvai atpažįstami. Žinoma, paprasčiausia yra atpažinti mokinius, kurių problemos pasireiškia destruktiviu elgesiu, nuolatiniu vėlimusi į muštynes, riksmomis ar šauksmais supykus, t. y. „išveikiančius“ savo problemas. Ši mokinių grupė labai nevienalytė – nebendradarbiaujantys ir sumaištą klasėje keliantys mokiniai sudaro tik jos dalį. Kita dalis mokinių – tai uždari, drovūs, prislėgti ir nebendruojantys, t. y. internalizuojantys savo problemas. Kol šių mokinių patiriami elgesio sunkumai netampa tokie gilūs, kad ima trukdyti mokymosi procesui, jiems dažniausiai neskiriamas reikiamas mokytojo dėmesys, juo labiau neteikiama specialiojo pedagogo ir psichologo pagalba.

Kaip elgesio problemas diferencijuoti nuo elgesio sutrikimų? Mokslininkų nuomone, dažniausiai mokykloje susiduriama su mokinio elgesio ir emocijų sunkumais. Pamokose, mokyklos bendrose veiklose pasireiškiantis netinkamas elgesys, kaip nepriimtinas, provokuojantis, impulsyvus, su staigiais emocijų pokyčiais tam tikrose situacijose, menku savęs vertinimu, priskiriamas elgesio ir emocijų sunkumams, kuriems dažnai nepakanka požymių sutrikimui nustatyti.

Mokytojas, stebėdamas besikartojančias vaiko elgsenas, gali vadovautis šiais teiginiais:

1 lentelė. Probleminį elgesį ir elgesio sutrikimus apibūdinantys bruožai.

PROBLEMINIS ELGESYS	ELGESIO SUTRIKIMAS
Netinkamas elgesys pasireiškia kartais, netampa „būdingu“.	Netinkamas elgesys reiškiasi ilgai.
Turi „ribas“.	Veiksmai apibūdinami kaip kraštutiniai.
Kyla dėl tam tikrų subjektyvių ar objektyvių priežasčių.	Nėra išprovokuoti aplinkos (be priežasties).

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis analizuota literatūra.

Elgesio ar (ir) emocijų sunkumai tai – sutrikimo lygio nesiekiantys elgesio ar emocijų sutrikimų požymiai, trukdantys asmens socializacijai ir saviraiškai. Jei vaiko elgesys ar (ir) emocijos trukdo jo socialinei adaptacijai ir saviraiškai (neleidžia atsiskleisti), tačiau požymių nepakanka sutrikimui nustatyti, laikoma, kad vaikas turi elgesio ar (ir) emocijų sunkumų. Jie gali reikštis netinkamu, nepriimtinu, agresyviu, provokuojamu, įžūliu elgesiu tam tikrose situacijose, staigiais emocijų pokyčiais, menku savęs vertinimu, nerimu, susirūpinimu, baimėmis. Šie sunkumai atsiranda tik tam tikrose situacijose, yra laikini ir gali būti veiksmingai sprendžiami laiku suteikiant kokybišką pagalbą. Kai toks elgesys išlieka stabilus, veikia vaiko prisitaikymą gyvenime ir gali virsti sutrikimais (Barkauskaitė ir Zacharevičienė, 2019).

Dažnai *elgesio sutrikimai pasireiškia* pasikartojančiu ir nuolatiniu agresyviu, provokuojančiu, įžūliu, kitų teises pažeidžiančiu elgesiu. Kai toks nepageidaujamas elgesys tęsiasi ilgiau nei 6 mėnesius, konstatuojama, kad vaikas turi elgesio sutrikimų. Tačiau būtina atsižvelgti ir į vaiko amžiaus tarpsniams būdingus elgesio ypatumus. Pavyzdžiui, prieštaraujantį, įprastines elgesio normas laužantį elgesį paauglystėje labiau reikėtų vertinti kaip amžiaus tarpsnio ypatumą, o ne kaip elgesio sutrikimą. Pavieniai asocialūs, nusikalstami poelgiai dar nėra pagrindas elgesio sutrikimo diagnozei. Šių sutrikimų turintiems vaikams būdingas pyktis, dirglumas, irzlumas, šiurkštumas, nemandagumas, autoritetų neigimas, maža tolerancija frustracijai, pykčio priepuoliai, atsakomybės stoka, nesugebėjimas užsibrėžti ir siekti tikslo, užuojautos, gėdos, įžvalgų stoka. Elgesio sutrikimai gali prasidėti vaikystėje arba paauglystėje.

Mokslinėje literatūroje išskiriami pagrindiniai požymiai, apibūdinantys vaikus, turinčius elgesio sutrikimus:

- ◆ nesugebėjimas mokytis, kuris nėra paaiškinamas intelektiniu, sensoriniu ar somatinės sveikatos faktoriumi;
- ◆ nesugebėjimas palaikyti draugiškus tarpusavio santykius su bendraamžiais ir ugdytojais;
- ◆ netinkamas elgesys ar jausmų apraiškos įprastinėje aplinkoje;
- ◆ nuolatinė bloga nuotaika ir depresija;
- ◆ psichinių sindromų išryškėjimo tendencija ir baimė, susieta su asmeninėmis ar mokyklinėmis problemomis.

Vienas iš elgesio sutrikimų – *opozicinis neklusnumas* bei pagrindiniai šio sutrikimo požymiai:

- ◆ gali pasireikšti jau ikimokyklinio amžiaus vaikams, visapusiškai ima reikštis iki 8 metų amžiaus ir trunka ne trumpiau nei 6 mėnesius;
- ◆ tiek elgesio sutrikimas, tiek opozicinis neklusnumo sutrikimas pasižymi stabilumu, ir ypač, jei tie sutrikimai atsirado ankstyvame amžiuje, ir kai jie susiję su kitais simptomais, tokiais kaip dėmesio trūkumo ir hiperaktyvumo sindromas, nepažangumas moksle ir žemas intelektas;
- ◆ priešiškas, negatyvus, neklusnus, jūžulus, provokuojantis, destruktivus elgesys, neatitinkantis normalaus vaiko elgesio sociokultūriniam kontekste ir pasireiškiantis bendraujant su suaugusiais;
- ◆ priešiškumo demonstravimas suaugusiųjų atžvilgiu: ginčijasi, nepaklūsta ar atsisako laikytis suaugusiųjų nustatytų taisyklių ar nurodymų;
- ◆ nuolatinis kitų erzimas, ginčijimasis, pyktis, suaugusiųjų reikalavimų ir taisyklių neigimas;
- ◆ dažnai netenka kantrybės, nesusivaldo;
- ◆ dažnai specialiai erzina, pykdo žmones;
- ◆ dažnai kaltina kitus dėl savo klaidų ar netinkamo elgesio.

Prie elgesio ir emocijų sunkumų ir sutrikimų grupės priskiriamas *aktyvumo bei dėmesio sutrikimas*.

Šio sutrikimo pagrindiniai stebimi ir išskiriami bruožai:

- ◆ padidėjęs aktyvumas: nuolatinis judėjimas, keliamas triukšmas, kalbėjimas, nenustygstantis vietoje, negali ilgai išsėdėti vienoje vietoje; bėgioja ir laipioja;
- ◆ impulsyvumas: negeba sulaukti savo eilės, atidėti noro išpildymo;
- ◆ nedėmesingumas: negeba išlaikyti dėmesio, baigti pradėtą darbą, greitas išsiblaškyimas, rašto darbuose daug neatidumo klaidų, užmaršumas.

Emociniai sutrikimai pasireiškia nerimu dėl savo elgesio, mokslų, namų darbų, egzaminų, ateities ir kt. Dalykų, įprastos veiklos vengimu, nuolatine liūdna nuotaika, nelaimingumu, irzlumu, jautrumu, ankstesnio susidomėjimo praradimu bei nuovargiu ir įtampa. Šie sunkumai yra nuolatiniai ir žymūs, neatitinka raidos etapui būdingo elgesio ir trikdo asmens mokymosi veiklą, gebėjimus užmegzti ir palaikyti patenkinamus tarpusavio santykius su bendraamžiais bei suaugusiais.

Pagrindiniai požymiai, apibūdinantys vaikus, turinčius emocinių sutrikimų:

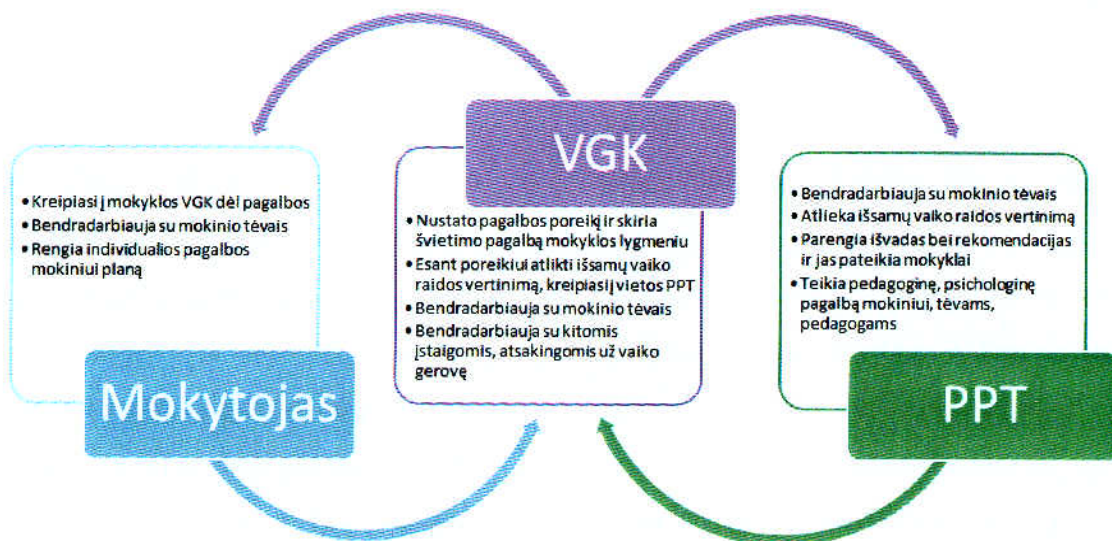
- ♦ negebėjimas sukurti ir palaikyti abipusių santykių su bendraamžiais ir mokytojais;
- ♦ netinkamos emocinės reakcijos (jausmai) įprastoje aplinkoje ar situacijose;
- ♦ nuolatinė nelaimingumo nuotaika ar depresija;
- ♦ nuolat pasireiškiantys fiziniai simptomai ar baimės, susijusios su asmeninėmis ar mokyklos problemomis.

Vienas iš įrankių, kuris pagelbėtų mokytojui, stebint vaiko elgesį pamokų metu, palyginti su kitų mokinių elgesiu, anksti ir patikimai numatyti vaiką turint dėmesio ir aktyvumo sunkumų yra „*Vaiko aktyvumo ir dėmesio sutrikimų vertinimo skalė. DSM-IV*“ (1 priedas).

Siekiant įvertinti vaiko emocinių simptomų, elgesio problemų, hiperaktyvumo, santykių su bendraamžiais problemų bei socialumo galimybes, plačiai pasaulyje taikomas R. Goodman (1997) sukurtas SDQ (Strengths and Difficulties Questionnaire) (liet. Galių ir sunkumų klausimynas).

ŠVIETIMO PAGALBOS ORGANIZAVIMAS MOKINIAMS, TURINTIEMS ELGESIO IR EMOCINIŲ SUNKUMŲ BEI SUTRIKIMŲ

Mokytojas, pastebėjęs mokinio elgesio ir emocijų sunkumus, bendradarbiaujant su tėvais, kreipiasi į mokyklos vaiko gerovės komisiją (VGK) dėl pagalbos. Mokyklos VGK įvertina vaiko sunkumus ir priima sprendimą dėl švietimo pagalbos poreikio skyrimo. Prireikus, mokyklos VGK inicijuoja pilną vaiko raidos įvertinimą pedagoginėje psichologinėje tarnyboje (PPT). Tarnybos specialistai atlieka išsamų mokinio raidos vertinimą, esant reikalui, prašo sveikatos priežiūros įstaigų pažymų, sutrikimui patikslinti. Po įvertinimo, mokyklai pateikiamos išvados bei rekomendacijos dėl švietimo pagalbos mokiniui organizavimo. Atsižvelgiant į nustatytus mokinio specialiuosius ugdymosi poreikius, mokinio, tėvų (globėjų, rūpintojų) pageidavimus ir vadovaujantis pedagoginės psichologinės tarnybos išvadomis ir rekomendacijomis, gali būti pritaikomos ugdymo programos.

3 pav. Švietimo pagalbos poreikio nustatymo etapai

Šaltinis: sudaryta autorių.

PAGRINDINIAI PAGALBOS VAIKAMS, TURINTIEMS ELGESIO IR EMOCINIŲ SUNKUMŲ BEI SUTRIKIMŲ PRINCIPAI UGDYMO ĮSTAIGOJE

VAIKO GEROVĖS INTERESAI

Teikiama pagalba, grindžiama vaiko poreikiais, o ne jų priderinimu prie turimų paslaugų.

PAGALBOS PAGRISTUMAS

Primami sprendimai, pagrįsti įrodymais, besiremiančiais vaiko ugdymosi bei šeimos poreikių įvertinimu.

ANKSTYVA IR SAVALAIKĖ PAGALBA

Siekama kuo anksčiau nustatyti pagalbos vaikui poreikį ir laiku užtikrinti reikalingos profesionalios, koordinuotos pagalbos vaikui ir jo šeimai teikimą ne ilgiau nei būtina.

INDIVIDUALIZUOTA PAGALBA

Turi būti atsižvelgiama į vaiko amžių, brandą, jo individualius poreikius, gebėjimus, psichikos ir fizines savybes, jo artimiausios aplinkos (šeimos) poreikius ir galimybes, socialinės aplinkos ir kitas svarbias aplinkybes.

TINKAMOS INTERVENCIJOS

Pagalba pirmiausia teikiama ten, kur yra vaikas, kai mokytojai ir specialistai dirbantys su vaiku ir šeima teikia pagalbą pagal savo kompetenciją, kad mažiausiai atitrauktų vaiką nuo jo įprastos ugdymosi mokymosi ir (ar) gyvenamosios aplinkos.

KOMANDINIS DARBAS IR PASIDALINTA ATSAKOMYBĖ

Kadangi dauguma vaikų, turinčių elgesio ir emocinių sunkumų ir sutrikimų, problemų yra kompleksinės, todėl teikiama pagalba turi apimti įvairių specialistų paslaugas.

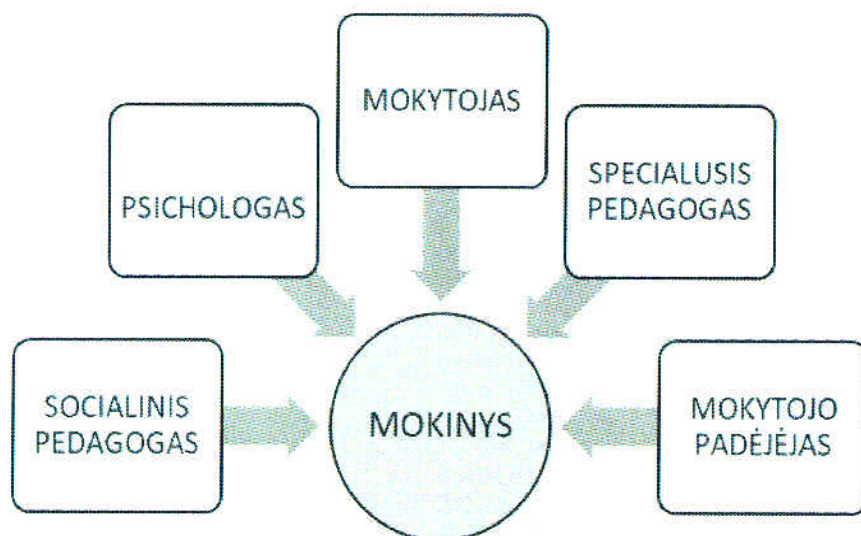
BENDRADARBIAVIMAS

Esant poreikiui, paslaugų vaikui ir jo šeimai organizavimas ir teikimas grindžiami reikalingu, pagrįstu, koordinuotu bei nuosekliu bendradarbiavimu tarp ugdymo įstaigos, šeimos, nevyriausybinų organizacijų, valstybės ir savivaldybių institucijų.

4 pav. Pagrindiniai pagalbos vaikams, turintiems elgesio ir emocinių sunkumų bei sutrikimų, principai ugdymo įstaigoje.

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis analizuota literatūra.

PEDAGOGŲ KOMANDA MOKYKLOJE TEIKIANTI PAGALBĄ ELGESIO IR EMOCI- NIŲ SUNKUMŲ BEI SUTRIKIMŲ TURINTIEMS VAIKAMS

5 pav. Pedagogų komanda darbui su vaiku, turinčiu elgesio ir emocijų sunkumų bei sutrikimų.

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis analizuota literatūra.

Mokytojas: stebi vaiko elgesį ir pasiekimus, vertina jų pokyčius, įžvelgia mokymosi ir socialiai problemiškas sritis (specialiuosius ugdymosi poreikius, problemišką elgesį, socialinės rizikos požymius ir kt.) ir laiku ieško tinkamų sprendimų: informuoja apie nerimą keliantį vaiko elgesį tėvus, klasės auklėtoją, švietimo pagalbos specialistus, bendradarbiauja su kitais vaikų ugdančiais pedagogais bei švietimo pagalbos specialistais, tėvais ir tarpinstitucinėmis komandomis. Vaiką mokantis mokytojas – pirmasis ir pagrindinis asmuo ugdymo įstaigoje, kuris gali pastebėti vaiko ugdymosi poreikius ir spręsti apie pagalbos reikmes.

Psichologas: sprendžia vaiko asmenybines, bendravimo problemas, įvertina ugdymosi poreikius. Konsultuodamas individualiai ar grupėje stiprina vaikų psichologinį atsparumą, moko sėkmingai įveikti sunkumus, tinkamai prisitaikyti visuomenėje, atsispirti žalingiems įpročiams. Taip pat konsultuoja mokytojus ir tėvus.

Specialusis pedagogas: dirba mokinių specialiųjų ugdymosi poreikių identifikavimo ir tenkinimo srityse: atlieka pirminį vaiko specialiųjų ugdymosi poreikių vertinimą, nustato mokomųjų dalykų spragas ir, atsižvelgdamas į realųjį gebėjimų lygį, neišlavėjusias vaikų funkcijas, ugdo specialisto kabinete ar pagalbą teikia klasėje, padeda mokytojui pritaikyti ugdymo programą, parinkti metodus, ugdymo būdus ir priemones.

Socialinis pedagogas: atstovauja vaikui ir jo šeimai, padėdamas tėvams įsitraukti į vaiko ugdymo procesą, aktyviai domisi mokinio gyvenimu mokykloje. Tai vaiko problemų situacijos tyrėjas, analizuojantis mokinio socialinę aplinką, besidomintis jo šeima, draugais, laisvalaikiu, mėgstama veikla ir pan. Socialinis pedagogas išsiaiškina socialinio pobūdžio veiksnius, turinčius įtakos ugdymo procesui.

Mokytojas padėjėjas: dirba su mokiniu ar mokinių grupe, bendradarbiaudamas su mokytoju, auklėtoju, specialistais. Kartu su jais numato vaiko ugdymo tikslų ir uždavinių pasiekimo būdus, pagalbos mokiniams teikimo metodus ir juos taiko. Taip pat padeda mokytojui rengti reikalingą mokomąją medžiagą, mokiniui – saugiai orientuotis mokykloje ir už jos ribų, įsitraukti į ugdomąją veiklą, jam paaiškindamas, paskaitydamas ar užrašydamas užduotis.

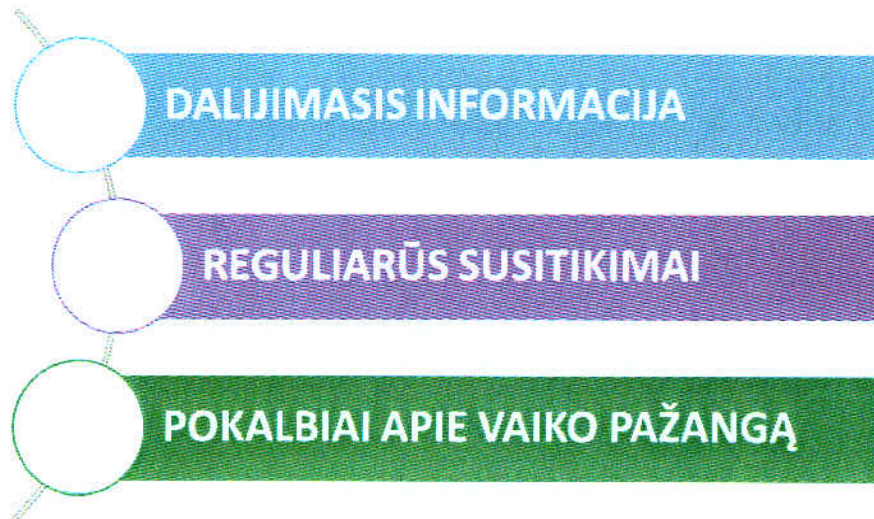
BENDRADARBIAVIMAS SU ŠEIMA

Šeima, auginanti vaiką, turintį elgesio ir emocinių sunkumų bei sutrikimų, susiduria su daugybe iššūkių. Daugelis tėvų, kurių vaikai turi problemų mokykloje, nori, kad jų atžalos tinkamai elgtųsi bei gerai mokytųsi ir įvairiais būdais stengiasi jiems padėti. Tačiau ne visi tėvai yra pasirengę bendradarbiauti su mokykla dėl vaiko elgesio problemų. Dažnai tai nulemia susiformavę neigiamos nuostatos jų atžvilgiu, neva, tėvai yra kalti dėl vaikų netinkamo elgesio, auklėjimo spragų, ar kartais vengia įsitraukti į bendradarbiavimą dėl nuolatinių skundų ir priekaištų netinkamai vaikui elgiantis mokykloje.

Pirma užduotis, kurią reikia atlikti, tai sukurti tinkamą kontaktą su tėvais, kad būtų galima konstruktyviai bendradarbiauti ilgalaikėje perspektyvoje. Tėvų įtraukimas į komandinį darbą padėtų pasiekti norimų rezultatų.

Daugeliu atvejų tėvai, auginami vaikus su elgesio ir emocijų problemomis, patiria sunkumų ir pagalbos stoką. Šiuo atveju, labai reikalingas glaudus bendradarbiavimas su mokykloje dirbančiais mokytojais, švietimo pagalbos specialistais, dalijimasis informacija dėl reikiamos/teikiamos švietimo pagalbos. Itin aktualu, kad mokykla ir šeima taikytų vienodas nepageidautino elgesio valdymo priemones.

Bendradarbiavimo su tėvais stiprinimui svarbu būti vieninga komanda, kartu planuojanti, besidalijanti atsakomybe, priimanti sprendimus bei siekianti vaiko ugdymo, socializacijos pažangos.

6 pav. Bendradarbiavimo su tėvais stiprinimo principai

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis analizuota literatūra.

Atpažinus vaikus, išgyvenančius elgesio ir emocijų sutrikimus, svarbu ne tik įvertinti jų aplinką, jų besikeičiantį elgesį, pradėti taikyti įvairius ugdymo metodus, bet ir laiku teikti pagalbą tėvams, kad elgesio bei emocijų sutrikimai neprogresuotų ir tinkama linkme veiktų vaikų gyvenimą šeimoje, bendravimą mokykloje ir kitose aplinkose.

PATARIMAI TĒVAMS

- ✦ Kaip ir mokykloje, taip ir namuose, svarbu taisyklės, susitarimai ir ribos. Jie turėtų būti vienodai taikomi abiejų tėvų. Aiškiai aptarta, kokios pasekmės laukia, jeigu jų bus nesilaikoma.
- ✦ Svarbu vaiko dienotvarkė: laikas, kada vaikas ilsisi, kada mokosi.
- ✦ Savitvarda pačiam yra vienas iš esminių momentų. Geriausia pačiam išeiti, nes bardami vaiką situaciją tik pabloginsite. Svarbu kalbant su vaiku pačiam išlikti ramiam.
- ✦ Vengti kaltinimų, bandymų vaiką sugėdinti dėl jo elgesio – tai tikrai nepadės.
- ✦ Mokyti vaiką patį savikontrolės įgūdžių.
- ✦ Atminkite, kad tokie vaikai reikalauja didelio tvirtumo, pastovumo, apribojimo, švelnumo iš abiejų tėvų.
- ✦ Svarbu suprasti ir pripažinti, kad Jūs turite prieštarigus jausmus savo vaikui: kartais jaučiate pyktį, kitu metu - meilę ir prisirišimą.
- ✦ Padėti vaikui išbūti ir susitvarkyti su kylančiomis stipriomis emocijomis. Išmokti tam tikrų metodų gali padėti psichologas. Tačiau tėvams taip pat reikia mokytis, kaip išbūti, kaip reaguoti, kaip padėti savo vaikui.
- ✦ Vaiko trykštančią energiją siekite perversti konstruktyvia linkme: padėkite susirasti veiklos, kuri leistų „išsikrauti“ (tinka sportas, judrieji žaidimai).
- ✦ Tinkama darbinė aplinka: kuo mažiau dirgiklių, užduočių pateikimas trumpais nurodymais.
- ✦ Pastebėti ir paskatinti tinkamą elgesį (tuoj pat). Apskritai, svarbu pažinti savo vaiką: kas jį skatintų veikti, kas jį motyvuotų. Ta pati taisyklė galioja ir drausminant: iš karto po netinkamo poelgio.
- ✦ Svarbu bendradarbiauti su mokykla, pedagogais, pagalbos vaikui specialistais ir siekti bendrų konkrečių tikslų.

REKOMENDACIJOS PEDAGOGAMS, UGDANTIEMS VAIKUS, TURINČIUS ELGESIO AR/IR EMOCIJŲ SUTRIKIMŲ

Keičiant mokinių elgesį, privalo kartu dirbti tėvai, mokytojai ir bendruomenė. Darbo tikslai, uždaviniai, laukiami rezultatai turi būti aiškiai nustatyti. Rekomenduojamos šios vaikų, turinčių emocijų ir elgesio sutrikimų, mokymo strategijos: individualizuotos mokymo programos paruošimas mokinui, planingas medžiagos pateikimas, įveikiamų užduočių skyrimas. Prie jų priklauso ir trumpi, dažni kartojami nurodymai, specialistų pagalba, sprendžiant problemas, paskatinimai, darbo individualizavimo numatymas, klasės aplinkos konstravimas, savikontrolės mokymas. Elgesiui keisti taikytinos įvairios bendro elgesio formavimo strategijos, paskatinimai, tinkamo elgesio pastiprinimai.

Bendrosios rekomendacijos emocijų ir elgesio sunkumų turintiems vaikams

- ◆ stengtis pašalinti elgesio problemų priežastis (situacines, raidos nulemtas, psichologines (koks poreikis slypi už netinkama elgesio));
- ◆ taikyti natūralias ir logines elgesio pasekmes;
- ◆ suteikti vaikui atsakomybių ir pareigų, kurias jis tikrai gali atlikti;
- ◆ brėžti tvirtas, pastovias ir vaikui suprantamas ribas;
- ◆ leisti pasirinkti tuomet, kai galime tai leisti (pastipriname galios jausmą);
- ◆ pamokos/ užsiėmimo metu veiklas keisti, įtraukiant aktyvių ir kuo įvairesnių;
- ◆ suteikti galimybę pabūti saugiame „kampelyje“, kur galėtų nusiraminti;
- ◆ medžiagą pateikti struktūruotai, kuo mažiau mechaninio darbo;
- ◆ užfiksuoti akimirkas, kai mokinys tinkamai elgiasi ir pagirti;
- ◆ pagal situaciją - nekreipti dėmesio į netinkamą elgesį, kuriuo siekiama dėmesio;
- ◆ suteikti vaikui kuo daugiau pastovumo ir nuoseklumo;
- ◆ namuose ir mokykloje sukurti kuo palankesnę mokymuisi aplinką, su kuo mažiau stimulų;
- ◆ su nusižengusiu mokiniu aptarti mokyklos elgesio taisykles;
- ◆ rekomenduoti užklasinę veiklą, kuri atitiktų vaiko gebėjimus ir interesus;
- ◆ taikyti paskatinimų ir pastiprinimo sistemą;
- ◆ nustatyti lengvai pasiekiamų užduočių ir elgesio tikslų;
- ◆ mokyti reikšti emocijas tinkamais būdais;
- ◆ skatinti įvardinti emociją, ją sukėlusią priežastį/asmenį.

ELGESIO SUTRIKIMŲ, TURINČIŲ MOKINIŲ UGDYMAS

Emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių mokinių tinkamo elgesio formavimo būdai ir strategijos:

Tinkamo elgesio skatinimas. Viena strategijų, kurias mokytojai taiko siekdami skatinti tinkamą mokinių elgesį, yra susijusi su apdovanojimu už tokį elgesį arba jo *pastiprinimu* kiekvieną kartą, kai mokinys taip elgiasi. Pastiprinimas gali būti įvairaus pobūdžio. Pozityvaus paskatinimo esminė pozicija – kreipiamas dėmesys ne į netinkamą, o į pageidautiną mokinio elgesį.

Socialinis pastiprinimas - pastiprinimo būdas, mažiausiai ribojantis mokinių laisvę, užtikrinančią, kad su jais bus elgiamasi taip pat kaip ir su visais kitais mokiniais. Todėl mokytojams siūloma jį pasirinkti pirmiausia. tai gali būti įvairūs žodiniai pagyrimai, šypsena, pritiriamas žvilgsnis, rankos paspaudimas, linktelėjimas, švelnus paplekšnojimas per nugarą ir pan.

Veiklos (aktyvusis) pastiprinimas. Jei žmogus spontaniškai vienaip ar kitaip elgiasi, tai yra svarbu jam pačiam. Ilgiau stebint mokinį, galima suprasti, kas jam svarbu. Pvz.: malonu kalbėtis su draugais, siuntinėti SMS. Tokiu atveju pastiprinimas gali būti pasiūlymas: „Pusvalandį pasimokome, paskui siunčiame vieną žinutę.“, „Jei pirmadienį padarysi namų darbus, tu vienintelis klasėje galėsi nedaryti namų darbų tris dienas.“ Šiuo principu derinamas „didelę tikimybę“ ir „mažą tikimybę“ turintis elgesys.

Pastiprinimas žetonais priklauso nuo tam tikro pageidautino elgesio. Taikant šią sistemą, tinkamai pasielgęs mokinys gauna žetonus – taškus, korteles arba ženkliukus, kuriuos jis vėliau gali iškeisti į konkrečius apdovanojimus ar tam tikras privilegijas. Taikant tokį pastiprinimą, mokiniai už tinkamą elgesį pelno žetonus, lygiai taip pat kaip suaugusieji gauna pinigus už savo darbą.

Šalia taikomų pastiprinimo ir modeliavimo būdų pageidautiną elgesį mokytojai gali skatinti pasinaudodami *elgesio sutartimi*. Šis metodas ganėtinai veiksmingas, įpareigojantis, skatinantis vaiką priimti atsakomybę už savo veiksmus. Šioje raštu tarp suaugusiojo (-ųjų) ir mokinio sudarytoje sutartyje išvardinami konkretūs numatomi arba priklausantys nuo konkretaus mokinio elgesio pastiprinimo būdai ir pasekmės. Svarbu nekelti vaikui daug reikalavimų (jam lengviau įvykdyti), jie turi būti labai konkretūs, aiškūs.

Sutartyje pabrėžiama:

- ◆ pageidautinas elgesys;
- ◆ sąlygos, kuriomis šis elgesys turi pasireikšti;
- ◆ pageidaujamo elgesio kriterijai;
- ◆ pastiprinimas už elgesį;
- ◆ netinkamo elgesio pasekmės;
- ◆ sutarties dalyvių parašai.

Kitas tinkamo elgesio skatinimo būdas – **modeliavimas**. Tam mokytojas turi pateikti mokiniams pageidaujamo elgesio modelį. Efektingi rezultatai pasiekiami, kai elgesio modeliavimas derinamas su pastiprinimu. Pavyzdžiui, mokytojas modeliuoja elgesį (kaip reikšti pyktį tinkama forma), o mokiniai paskui bando taikyti šiuos įgūdžius pritaikyti, žaisdami vaidmeninius žaidimus, gaudami pastiprinimą už tokius veiksmus.

Tinkamo elgesio formavimui būtinas **socialinių įgūdžių mokymas**. Lavinant socialinius įgūdžius siekiama, kad antisocialiai besielgiantis mokinys įgytų įgūdžių, būtinų norint išvengti savo bendramžių ir suaugusiųjų atstūmimo. Intervencijos tikslas – padidinti vaiko kontaktus, sąveiką su kitais vaikais, naudojantis įvairiais pastiprinimais. Vaikai mokomi inicijuoti sąveiką su kitu vaiku, susidraugauti, lavinami jų bendravimo sugebėjimai. Mokiniai supažindinami su priemonėmis leidžiančiomis vertinti aplinką, numatyti elgesio alternatyvas, pasirinkti tinkamą elgesio formą arba strategijas, kontroliuoti šio elgesio veiksmingumą ir atitinkamai pritaikyti savo elgesį.

Netinkamo elgesio slopinimas

Siekiant mokinių tinkamo elgesio, galima netinkamo elgesio slopinimo strategija. Dažnai mokytojai pasirenka *diferencijuotą priešingo elgesio pastiprinimą*, t. y. pastiprina elgesį, priešingą tam, kurį siekiama slopinti. Šiuo atveju pastiprinamas tam tikro neigiamo elgesio alternatyvos (pvz., norint, kad mokinys keltų ranką, užuot kalbėjęs iš vietos, bus teikiamas pastiprinimas už rankos kėlimą).

Netinkamo elgesio pasekmės priskiriama: tikslingas mokinio elgesio ignoravimas, kitų pastiprinimo būdų netaikymas, pastabos, apribojimas, papildomų pareigų skyrimas, uždirbtų žetonų, taškų praradimas.

Taikant netinkamo elgesio pasekmes mokytojai turėtų:

- ◆ pasekmes derinti su alternatyvaus elgesio pastiprinimu;
- ◆ rūpestingai kontroliuoti elgesio korekcijos veiksmus, taikyti juos nuosekliai ir tuoj pat;
- ◆ taikyti veiksmus tik tada, kai teigiami poveikio būdai nebuvo veiksmingi.
- ◆ nesakyti to, ko negali įvykdyti;
- ◆ elgesio korekcijos veiksmus pakreipti vaikui tinkama linkme;
- ◆ neskirti darbo, papildomų užduočių, siekiant pakeisti elgesį;
- ◆ siekti, kad taikomos priemonės atitiktų nusižengimo lygį;
- ◆ vengti pašaipos ir kritikos.

AKTYVUMO AR/IR DĖMESIO SUTRIKIMŲ TURINČIŲ VAIKŲ UGDYMAS

Ugdant mokinius, turinčius dėmesio ir aktyvumo sutrikimų yra svarbu:

Požiūris. Svarbu palaikyti teigiamus emocinius santykius su mokiniu, keičiant nusistatymą vaiko atžvilgiu (suvokiant jo netinkamo elgesio objektyvias priežastis, atsisakant jo kaip „priešo“, trukdytojo“, „sąmoningo kenkėjo“ įvaizdžio, stengiantis užjausti jį net tose situacijose, kai jis ne visai teisus).

Užduoties atlikimo trukmė. Žinodami, kad šie mokiniai tik kurį laiką sukonzentruoja dėmesį, turime pateikti trumpas užduotis, o šalia pateikti tikslią atraminę medžiagą. Ilgesnes užduotis būtina skaidyti dalimis, atlikti etapais.

Tiesioginiai nurodymai. Mokiniai labiau sukonzentruoja dėmesį, kai jiems vadovauja mokytojas, ir blogiau, kai dirba vieni, tačiau kai tik vaikas parodys, kad gali būti savarankiškas, reikėtų pasitikėti juo ir leisti veikti pačiam. Nurodymai klasei, pagal aplinkybes, turėtų būti papildomi konkrečiais pavyzdžiais.

Kontrolė. Labai svarbus tinkamas darbo vietos parinkimas. Mokiniam turėtų būti klasėje parinkta vieta netoli nuo mokytojo darbo stalo, kad būtų įmanoma nuolatinė pagalba ir kontrolė.

Naujovė. Mokinių dėmesingumą pagerina naujai, įdomiai, motyvuotai pateikta mokomoji medžiaga. Į mokymą įvedus naujoves, pritaikius dar nežinomus elementus (spalvas, formas, tekstūras), sumažėja netikslingas vaikų aktyvumas, padidėja dėmesingumas, pasiekiami geresnių rezultatų, tai skatina vaiką veikti savarankiškai. Patariama kaitalioti monotoniškas užduotis (skaičiavimo pratimai ir pan.) su praktinėmis užduotimis (schemų, diagramų sudarymas, bandymai, laboratoriniai darbai, modeliavimas, stebėjimas), įdomias su nelabai mėgstamomis užduotimis.

Struktūra ir organizacija. Labai svarbu apgalvotai suplanuoti pamokas, o jose akcentuoti esminius dalykus. Medžiaga turi būti glausta, aiški ir struktūriška, svarbios antraštės ir paantraštės paryškintos. Mokinys sėkmingiau dalyvaus veikloje, kai žinos pamokos ar užduoties planą. Svarbu iš anksto nuteikti tam tikrai veiklai (atkreipiant dėmesį, ką reikėtų „išgirsti“, klausantis skaitomo teksto; pasakykite, kokio tipo uždavinys bus sprendžiamas; iš anksto pateikite klausimus, į kuriuos vėliau reikės atsakinėti ir pan.).

Darbas bendraamžių grupėje. Darbas mažose mokinių grupelėse, moko savireguliacijos sutrikimų turintį vaiką įsijungti į bendrą darbą, suteikia galimybę patirti sėkmę, ugdo bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžius.

Vaizdinės priemonės ir taisyklės. Ypatingą dėmesį skirti elgesio taisyklėms klasėje. Elgesio taisyklės turi būti tikslios, aiškios, dažnai primenamos ir pateikiamos vaizdinių priemonių pagalba. Patariama vaizdines priemones išdėstyti visoje klasėje (ne vienoje vietoje). Taip pat būtina analizuoti galimas taisyklių laužymo pasekmes.

Audialinės priemonės. Mokiniam ypač naudingos priemonės, kurios tarsi sufleruoja, kaip reikia elgtis. Tai gali būti elementarus garso įrašai su tam tikrais “signalizuojančiais” garsais, mokytojo pabarbenimas pieštuku į stalą ir pan., kurie reiškia priminimą, kad savęs paklaustų: “Ar aš dėmesingas?”. Tai padės vaikams valdytis ir jie aktyviai keis savo elgesį.

Priminimai. Šie mokiniai dažnai pamiršta atsinešti į klasę reikiamas priemones. Rekomenduojama mokiniui užsivesti sąsiuvinius reikalingoms priemonėms, namų užduotims pasižymėti. Tai gelbsti ir tėvams kontroliuoti namų užduočių atlikimą.

Darbo tempo. Kad darbas taptų produktyvesnis, patariama mokiniams patiems pasirinkti užduoties atlikimo trukmę. Reikėtų mokinį vis paskatinti pagalvoti, pasitikslinti, vengti impulsyvių atsakymų ir veiklos.

Instrukcijos. Mokiniam sunku vykdyti sudėtingus (kelių dalių) nurodymus, todėl veiklos instrukcijos turi būti trumpos, aiškios ir tiesioginės. Norint įsitikinti, ar vaikai suprato instrukcijas, galima jų paprašyti pakartoti savais žodžiais. Mokytojas turi dažniau pakartoti nurodymus, nes šie mokiniai neretai neišgirsta, kas jiems sakoma, arba instrukcijas, užduotis pateikti raštu. Naujos užduoties instrukciją pateikti tik po to, kai mokiniai atlieka pirmą užduotį.

Produktyvus fizinis judėjimas. Šiems mokiniams sunku ramiai sėdėti, todėl reikia suplanuoti aktyvų fizinį judėjimą. Mokytojas per pamoką gali suplanuoti aktyvias pertraukėles, skirti įpareigojimus, kuriuos atlikdamas mokinys galėtų judėti. Patariama kaitalioti veiklos rūšis (pasyvią ir aktyvią). Svarbu, kad vaikas galėtų „išlieti“ savo energiją sportuodamas, bėgiodamas ar žaisdamas popamokinėje veikloje, laisvalaikio, pertraukų metu.

Pasyvios veiklos keitimas aktyvia. Aktyvios veiklos priešpastatymas pasyviai gali padėti savireguliacijos sutrikimus turintiems vaikams nepageidautiną elgesį nukreipti į konstruktyvius apmąstymus.

Esant pasyvioms mokymosi sąlygoms (pvz., kai reikia perskaityti žodžius kortelėse), vaikai su dėmesio sutrikimu būna triukšmingesni, judresni nei kiti mokiniai. Bet, esant aktyvioms mokymosi sąlygoms (pvz., kai reikia išsirinkti ir pakelti kortelę su žodžiu, kurį reikia perskaityti), šie vaikai iš bendramokslų neišsiskiria.

Adrenalinas. Padidinto aktyvumo vaiko kraujyje yra daug adrenalino ir noradrenalino - hormonų, sveikame organizme išsiskiriančių streso metu. Todėl emociingi žaidimai, varžybos, lenktyniavimo situacijos šiems vaikams yra nenaudingi.

Tikimybės. Žinios apie dėmesio ir aktyvumo sutrikimus turinčius vaikus, padeda numatyti situacijas, kuriose tokiems mokiniams sunku veikti. Pvz., labai daug pastangų reikalauja problematiškos, sudėtinės užduotys. Mokytojas iš anksto turi apgalvoti ir atitinkamai įvertinti pastarųjų struktūrą, darbo apimtį parinkti pagal vaiko galimybes, akcentuojant ne kiekybę, o kokybę.

Pozityvas. Stengtis parodyti vaikui daugiau dėmesio būtent tada, kai jis gerai (o ne blogai) elgiasi, dirba, akcentuoti pozityvius dalykus.

Reakcija. Būtina stengtis nesmerkti ir nebarti vaiko kitų akivaizdoje, nes jis susierzins, nusimins, kad jis vėl kažką padarė ne taip.

Reikalavimai. Mokiniams turintiems savireguliacijos sutrikimą, būtina tiksliai struktūruoti aplinką, todėl bendri reikalavimai klasėje ir namuose yra viena iš svarbiausių sąlygų, siekiant laikytis nuoseklumo principų. Būtina bendradarbiauti su mokinio tėvais, koordinuoti pastangas, ir dalintis pasiekimais.

MOKINIO APLINKOS PRITAIKYMAS

Vaiko elgesio ar/ir emocijų sutrikimų komplikacijų prevencijai labai svarbus aplinkos pritaikymas. Svarbiausias dalykas – saugios aplinkos kūrimas. Klasėje turi būti kuriama saugi edukacinė aplinka. Mokinių, turinčių elgesio ar/ir emocijų sutrikimų, ugdymas yra pagrįstas struktūros, iš aplinkos gaunamos stimuliacijos mažinimo, mokomosios medžiagos išryškinimo principais. Svarbu sukurti ir išlaikyti klasės struktūrą.

Klasės struktūros principai

Mokinio darbo vieta. Vaikas pasodinamas tokioje vietoje, kur yra mažesnis kontaktas su kitais mokiniais, ir pro kurią mažiau vaikščiojama. Vieta turėtų būti kuo toliau nuo dėmesį atitraukiančių objektų: langų, durų.

- ◆ Parinkti mokiniui vietą, kur būtų įmanomas betarpiškas bendravimas su mokytoju.
- ◆ Vaiką tikslinga pasodinti šalia tylesnių mokinių, kurie galėtų jiems parodyti gero elgesio pavyzdį.
- ◆ Mokinys turėtų turėti pastovią vietą savo daiktams susidėti.
- ◆ Reikėtų naudoti tik tas priemones, kurios bus reikalingos pamokoje, pateiktai užduočiai atlikti.
- ◆ Mokyklinių priemonių, kuriomis vaikas naudojasi, skaičių irgi pravartu riboti (pav., vietoje 16 pieštukų dėžutės padėti 8 pieštukus). Prieš skiriant kitą užduotį, parinkti naujas reikiamas priemones.

Veiklos struktūros/dienotvarkės sudarymas.

- ◆ Paskirstyti vaiko kasdieninę veiklą ir padėti jam taip susidaryti dienotvarkę, kad sumažėtų nemalonių užsiėmimų.
- ◆ Naujas užduotis stengtis pateikti įdomiai, nes tokiu būdu skatinamas vaiko noras patenkinti smalsumą, dirbti savarankiškai.
- ◆ Sudėtingesnes užduotis pateikti pamokos pradžioje.
- ◆ Prieš pradėdant pamoką, pabrėžti, kada ji prasidės ir kada baigsis. Galima panaudoti sutartinį pamokos pradžios/pabaigos signalą (skambutis, kortelė su simboliu, muzikinis fonas, smėlio laikrodis ir kt.).

Vaizdinis elgesio koregavimo informacijos pateikimas.

Aiški, informatyvios vaizdines priemones patartina išdėstyti visoje klasėje, kad jos primintų apie savireguliacijos būtinumą, stabdytų ir mažintų netinkamą elgesį.

Vaizdinės dienotvarkės. Veiklas tikslinga vaikams pateikti vaizdinės dienotvarkės forma. Jie žinos, ką ir kada darys, kokia bus užimtumo seka, kiek truks vienas ar kitas užsiėmimas. Dienotvarkės suteikia aiškumo ir padeda valdyti mokinių elgesį.

Vaizdinės užduoties pateikimas. Įgalinant mokinį savarankiškai dirbti rekomenduojama jam vaizdžiai pateikti darbo seką. Matydamas vaikas geriau supras ir galės savarankiškai atlikti užduotis.

Vaiko aktyvumo valdymas. Aktyviems vaikams naudinga keisti aplinką ir sudaryti sąlygas judėti. Pertraukų metu organizuoti aktyvius žaidimus. Fizinio ugdymo pamokose vaikams sudaryti galimybę „išsikrauti“. Naudinga vaikams siūlyti grupinius žaidimus: slėpynes, lobio ieškojimą ir pan. Organizuoti kolektyvinius žaidimus, lavinti vaiko gebėjimus integruotis į grupę.

KLASĖS VALDYMO STRATEGIJOS, KURIOS GALI PADĖTI VAIKAMS IŠLIKTI RAMIEMS, ORIENTUOTIEMS IR ORGANIZUOTIEMS

Fizinis aplinkos pritaikymas

- ✦ Sėdint ant grindų, kiekvienam vaikui naudoti kvadrato formos kilimus (galimi kiti sprendimai), taip suteikiant vaikui savo asmeninę erdvę.
- ✦ Sureguliuoti kėdes, stalus taip, kad vaiko pėda į grindis remtųsi visu plokščiu, o klubai būtų sulenkti 90 laipsniu kampu.
- ✦ Jei vaikas yra lengvai išblaškomas, įsitikinkite, kad jo vieta yra atokiau nuo durų ar langų.
- ✦ Naudoti alternatyvius sėdėjimo būdus: sėdėti ant gimnastikos kamuolių, T formos (baro) kėdžių, balansavimo pagalvėlių, porolonų formų, sėdmaišių.
- ✦ Poilsio erdvėse naudoti minkštus kilimėlius triukšmui slopinti.
- ✦ Klasėje turėti supamą kėdę, fotelį. Už klasės ribų turėti hamaką ar supamą krėslą, kad vaikas galėtų nueiti pailsėti.
- ✦ Įrengti ramų skaitymo kampą, jame leisti vaikui naudoti miegmaišius ar pasunkintas antklodes.
- ✦ Pasiūlyti mokiniui veiklą tęsti uždaroje erdvėje, atskirai nuo bendraklasių, jei jis yra per daug susijaudinęs (mažos palapinės, nameliai iš pagalvių ar į vieną vietą sudėti sėdmaišiai).

Garsinis aplinkos pritaikymas

- ✦ Naudoti ausų kištukus ar garso blokavimo ausines mokiniams, kurie yra jautrūs garsams ar lengvai išblaškomi aplinkos triukšmo.
- ✦ Paprašyti mokinio pakartoti nurodymus, prieš pradėdam užduotį, taip siekiant užtikrinti, kad jis viską suprato.
- ✦ Užmegzti akių kontaktą su vaiku, prieš pradėdam šnekėti su juo.
- ✦ Mokyti mokinį prašyti pagalbos, jei jis turi sunkumų.
- ✦ Perspėti vaikus apie bet kokius garsius garsus dar prieš jiems atsirandant (skambučiai, signalizacijos ir pan.).

Vaizdinis aplinkos pritaikymas

- ◆ Naudoti vaizdinius tvarkaraščius su paveikslėliais, nuotraukomis.
- ◆ Sukurti individualią vaiko dienos tvarką, atitinkančią konkretaus vaiko suvokimo lygį (daiktai, nuotraukos, paveikslėliai, grafiniai simboliai, rašytinė informacija).
- ◆ Naudoti įvairias lipnias juostas, gimnastikos lankus, kvadratinius kilimus, pabrėžiant asmenines sėdėjimo ar žaidimo zonas.
- ◆ Asmeniniams daiktams, lentynoms, stalčiams ir t. t. žymėti naudokite įvairius ženklus, nuotraukas, paveikslėlius, simbolius.
- ◆ Sumažinti vizualinius dirgiklius iki minimumo. Dailės darbelius kabinti prieškambaryje (kitoje ne taip matomoje vietoje), skelbimų lenta turėtų būti paprasta, neapkrauta.
- ◆ Sumažinti klasėje kabančių nuotraukų ir dekoracijų kiekį.
- ◆ Padėti vaikui išlikti susikaupusiam, dėmesingam:
 - skaitant, skaičiuojant naudoti vaiko rodomąjį pirštą, pieštuką, kortelę. Šios priemonės pasitarnauja, kaip rodyklės padedančios sekti tekstą;
 - sumažinant iki minimumo vaizdinės informacijos puslapyje;
 - sumažinant vaizdinės stimuliacijos kiekį, uždengiant vadovėlyje tas sritis, kurios tuo metu nėra naudojamos.
- ◆ Naudoti atitvarus tarp stalų, siekiant sumažinti vaizdinius dirgiklius.
- ◆ Sumažinti žaislų, žaidimų, dekoracijų kiekį mokymosi aplinkoje.
- ◆ Turėti įrengtas daiktų laikymo vietas (stalčiai, dėžutės, spintelės).
- ◆ Išlaikyti klasės lentą švarią.
- ◆ Naudoti pritemdytą apšvietimą, pastelines spalvas.
- ◆ Išjungti šviesas ramybės pertraukėlių metu.
- ◆ Nelaikyti informacinių plakatų klasės priekyje, taip vaikai galės sutelkti dėmesį į mokytoją.

SENSORINIS PRITAIKYMAS (NUOSEKLUMUI, TINKAMAM SUSIJAUDINIMO LYGIUI IR IŠSIBLAŠKYMO MAŽINIMUI)

Aktyvinanti veikla mieguistam vaikui

- ◆ Leisti vaikui nuolatos gurdinti šaltą vandenį (iš buteliuko ar gertuvės).
- ◆ Naudoti ryškų apšvietimą.
- ◆ Naudoti judriąsias stambiosios motorikos pertraukas sunkiausių užduočių metu (įvairūs šuoliukai, žygiavimas vietoje, pritūpimai ir pan).
- ◆ Skatinti aktyvias pertraukas (šokinėjimas, laipiojimas, žaidimas kamuoliu).
- ◆ Duoti intensyvaus skonio kramtomosios gumos, saldinių (be cukraus) ir pan.
- ◆ Simboliais ir žodžiais pateikti taisykles, kada galima triukšmauti, o kada reikia būti tyliai ir klausytis.

Raminanti veikla pernelyg aktyviam vaikui

- ◆ Naudoti mažo intensyvumo apšvietimą, ne fluorescencines lempas, neutralias spalvas.
- ◆ Jeigu vaikui per daug triukšmo, naudoti garsą izoliuojančias ausines.
- ◆ Leisti vaikui klausytis raminančios muzikos su ausinėmis.
- ◆ Su mokiniu kalbėti ramiai, sumažinti kalbėjimo tempą ir gestikuliaciją, duoti vaikui trumpas ir aiškias instrukcijas.
- ◆ Leisti naudoti pasunkintas antklodes, pagalves, pupų maišelius, atliekant rašto darbus, skaitant.
- ◆ Kad vaikas nurimtų, reikia naudoti propriocepines veiklas. Stipriai spausti vaiko pečius žemyn naudojant tolygų ir pastovų spaudimą.
- ◆ Vengti skubinti vaiką atlikti užduotis.
- ◆ Leisti vaikui atlikti sunkiausių ruošos darbus: surinkti knygas, perstumti stalus ir pan.
- ◆ Suteikti pakankamai laiko tarp užsiėmimų ir pačiai veiklai.
- ◆ Paskirti vaiką mokytojo padėjėju, skirti jam įvairias užduotis: nunešti knygas į biblioteką, nuvalyti lentą, perduoti informaciją kitame kabinete esantiems kolegoms.
- ◆ Sudaryti galimybę vaikui šokinėti ant batuto, gimnastikos kamuolio.
- ◆ Leisti naudotis „streso“ kamuoliukais, kitais raminančiais žaislais pamokų metu.
- ◆ Skatinti atlikti ridenimosi, supimosi, sukimosi judesius per kūno kultūros pamokas ar pertraukas.
- ◆ Sėdint suole pamokos metu, leisti atlikti atsispaudimus nuo kėdės ar pratimus kojoms su gimnastikos juostomis.

LITERATŪRA

1. Barkauskienė, R., & Zacharevičienė, A. (2019). Darbas su vaikais, turinčiais elgesio ir emocinių sunkumų bei sutrikimų. *Vilnius. Rasta: <https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2020/03/Darbas-su-vaikais-turinciaissunkumu.pdf>*.
2. Bielskytė-Simanavičienė, E., & Paurienė, L. (2017). Elgesio ar (ir) emocijų sunkumų arba sutrikimų turintys vaikai: ugdymo ir pagalbos teikimo specifika. *LR švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo ap- rūpinimo centras, Vilnius*.
3. Biliūnienė, J., & Miltenienė, L. (2013). Tėvų, įveikiančių vaikų elgesio ir emocijų sunkumus, patirtis: anketinės apklausos rezultatų analizė. *Jaunųjų mokslininkų darbai, (2), 25-32*.
4. Dervinytė-Bongarzoni, A. (2008). Pagalbos galimybės aktyvumo ir dėmesio sunkumų turintiems vai- kams. *Metodinės rekomendacijos mokyklų specialistams, ŠMM, SPPC, Vilnius*. Duršienė, V. (2013). Pagalbos teikimas elgesio ir emocijų sutrikimų turintiems vaikams: pedagogų ir tėvų požiūris.
5. Dervinytė-Bongarzoni, A., Lesinskienė, S., & Urbanienė, I. (2005). Vaikų aktyvumo ir dėmesio sutriki- mai: pagalbos galimybės šeimoje ir mokykloje. *Vilniaus universiteto leidykla, Vilnius, 94*.
6. Duršienė, V., (2013). Pagalbos teikimas elgesio ir emocijų sutrikimų turintiems vaikams: pedagogų ir tėvų požiūris. Šiaulių universitetas. Prieiga per eLABa – nacionalinė Lietuvos akademinė elektroninė biblioteka.
7. Herm, S. (2004). „Sunkūs vaikai“: praktiniai patarimai auklėtojams ir tėvams. *Vilnius: Alma littera*.
8. Galkienė, A. (2021). Kokybinė įtraukiojo ugdymo slinktis visuomenės raidos kontekste: dialektinis modeliavimas. *Pedagogika, 141(1), 190-213*.
9. Galkiene, A., & Monkeviciene, O. (2021). *Improving Inclusive Education through Universal Design for Learning* (p. 323). Springer Nature.
10. Gintilienė, G., Černiauskaitė, D., Povilaitis, R., Girdzijauskienė, S., Lesinskienė, S., & Pūras, D. (2004). Lietuviškas SDQ-standartizuotas mokyklinio amžiaus vaikų " Galių ir sunkumų klausimy- nas". *Psichologija, 29, 88-105*.
11. Goodman, R. (2003). The Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ). In *Innovations in clinical practice: Focus on children & adolescents* (pp. 109-111). Professional Resource Press/Professional Resource Exchange, Inc.
12. Karmaza E. (2012). Vaikų elgesio korekcija. Vilnius.

13. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2011 m. liepos 13 d. įsakymu Nr. V-1265/V-685/A1-317 „Dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo patvirtinimo“. Vilnius
14. Liaudanskienė, V., Mikulėnaitė, L., Ulevičiūtė, R., & Vilūnienė, A. (2013). Padėkime vaikams mokytis.
15. Žukauskienė, R. (2001). Kodėl vaikai neklauso. *Moksleivių netinkamo elgesio ypatumai*.
16. Prieiga per internetą: https://nemaxsciugimnazija.lt/storage/322/%C5%A0PT_elgesio-emociju-rekomendacijos_opt.pdf

VAIKO AKTYVUMO IR DĖMESIO SUTRIKIMŲ VERTINIMO SKALĖ. DSM-IV mokytojams

Parengta pagal Asta Dervinytė-Bongarzonį

„PAGALBOS GALIMYBĖS AKTYVUMO IR DĖMESIO SUNKUMŲ TURINTIEMS VAIKAMS“.

Metodinės rekomendacijos mokyklų specialistams. ŠMM, SPPC. Vilnius: 2008

Pažymėkite ties kiekvienu klausimu įvertinimą, kuris labiausiai atitinka vaiko elgesį, palyginus jį su tos pačios lyties bendraamžių elgesiu	Vertinimas: 0 – niekada 1 – kartais 2 – dažnai 3 – labai dažnai
A skalė (Dėmesio trūkumas)	
1. Sunkiai sutelkia dėmesį ties detalėmis arba daro atidumo klaidas.	0 1 2 3
2. Sunkiai sukaupia dėmesį atlikdamas užduotį ar žaisdamas.	0 1 2 3
3. Atrodo, negirdi, kai su juo kalbama.	0 1 2 3
4. Ir supratęs nurodymus, ir neprieštaraudamas sunkiai imasi užduoties.	0 1 2 3
5. Turi sunkumų, planuodamas užduotis ir savo veiklą.	0 1 2 3
6. Vengia užduočių, kurių atlikimas reikalauja didesnio susikaupimo (pvz., namų darbai).	0 1 2 3
7. Pameta daiktus, būtinus darbui ar veiklai (pvz. dienoraštį, knygas, kitus mokyklos reikmenis).	0 1 2 3
8. Yra lengvai blaškomas pašalinių dirgiklių.	
9. Turi polinkį užmiršti atlikti užduotis, kitus darbus.	
Susumuokite vertinimo rezultatus.	Iš viso
Jei suma viršija 14, rekomenduojamas nuodugnus diagnostinis įvertinimas.	
B skalė (Perdėtas aktyvumas/impulsyvumas)	
1. Sėdėdamas mosikuoja rankomis ar kojomis ar nenustygsta vietoje, blaškosi.	0 1 2 3
2. Nenusėdi vietoje.	0 1 2 3
3. Yra nerimastingas, bėgioja, karstosi.	0 1 2 3
4. Sunkiai įsitraukia į žaidimą ar išlieka ramus per pertraukas, poilsio metu.	0 1 2 3
5. Dažnai elgiasi tarytum „gyvas sidabras“, tarytum būtų „užvestas motoras“.	0 1 2 3
6. Negali patylėti, kalba be perstojo.	0 1 2 3
7. Išpyškina atsakymą, neišklausęs klausimo iki galo.	0 1 2 3
8. Sunkiai sulaukia savo eilės.	0 1 2 3
9. Nutraukia ar kišasi į kitų pokalbius ar žaidimus.	0 1 2 3

Susumuokite vertinimo rezultatus.

Jei suma viršija 14, rekomenduojamas nuodugnus diagnostinis įvertinimas.